

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВОКАЛУ ДО ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

УДК [378.147:37.011.3-051:784]:39:316.7:005.336.2-043.83(045)
DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298591>

Тетяна Атрощенко, доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту Мукачівського державного університету
Ольга Хижна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри музичного мистецтва Мукачівського державного університету

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВОКАЛУ ДО ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті проаналізовано проблему формування змісту підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 025 Музичне мистецтво. З'ясовано сутність понять "культура" й "етнокультура". Зосереджено увагу на залежності вилучення терміна "етнокультура" від значення лексеми "етно". Наголошено, що інтеграція етнокультурного змісту в освітні компоненти фахової підготовки майбутнього фахівця спеціальності 025 Музичне мистецтво уможливіє ефективність формування етнокультурної компетентності майбутнього викладача вокалу. Представлено практичний поради́к для розширення спектру методологічної та практичної обізнаності з формування етнокультурної компетентності майбутнього викладача вокалу в процесі фахової підготовки.

Ключові слова: етнокультурна; етнокультурна компетентність; зміст освіти; майбутні викладачі вокалу; освітньо-професійна програма; цифрова компетентність; освітнє середовище закладу освіти; духовні цінності.

Лит. 10.

Tetiana Atroshchenko, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor of the Pedagogy of Preschool, Primary Education and Educational Management Department, Mukachevo State University
Olga Khyzhna, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor, Professor of Musical Art Department, Mukachevo State University

PRESERVICE VOCAL TEACHERS' TRAINING TO DEVELOP ETHNO-CULTURAL COMPETENCE

The article analyses why ethno-cultural competence is essential for preservice vocal teachers. It is substantiated by the requirements outlined in the Higher Education Act (Ukraine, 2014), Education Act (Ukraine, 2017). They request that the higher education institutions in Ukraine ensure that Ukrainian national ethnic culture is preserved and passed on to the future generations. The importance and the priority of national culture are emphasized by the current state of war in which Ukraine has been since February 24, 2022. At this momentum, the national strategy of educating young people must be based on Ukrainian's culture and values. The modern context in which preservice vocal teachers' training takes place requires changes in the content to empower ethnocultural competence, focusing on Ukraine's national values, traditions, cultural heritage, and historical memory. The article analyses the content potential in the masters' Music Art program regarding the preservice vocal teachers' ethno-cultural competence. One of the pedagogical conditions ensuring quality results is the integration of ethnocultural content into the Musical Art program subjects. It could be done by integrating the ethnocultural issues into the mandatory and optional courses subject matter or by introducing new courses solely covering the ethnocultural issues.

To provide effective ethnocultural competence training to students of 025 Music Art major a practical guide was developed. It provides support in teaching preservice vocal teachers to develop the ethnocultural competence and to become competent in issues related to Ukraine's culture, ethnocultural values, ethnocultural knowledge as well as the world's culture. Thus, the master courses including of Professional Teaching Methodology in Institutions of Higher Education (special musical instrument, vocals, choral disciplines), Music culture of Transcarpathia, Contemporary Music, Music Improvisation, and Field Practice were supplemented by the material on ethnocultural issues.

It was also argued that since the creation of high-quality educational content depends on the teacher, in the modern digital environment, the quality of educational content depends on the preservice teacher's digital literacy. Student-teacher interaction and cooperation depend on the teacher's digital competence level. Digital technologies are likely to be a means of involving students into innovative and creative activities thus ensuring professional and personal self-expression and self-realization. Digital art is considered the most effective means of renewing the creativity and innovation.

It is also necessary to modernize the higher education institution environment and create an ethnocultural atmosphere that empowers students, instills national and patriotic spirit in students, and reinforces spiritual and moral values.

Keywords: ethnoculture; ethnocultural competence; program content; preservice vocal teachers; master's program; digital competence; HEI environment; moral values.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення помітно зростає зацікавлення проблемами формування етнокультурної компетентності майбутніх педагогів загалом і викладачів вокалу зокрема. Необхідність посилення уваги до етнокультурної компоненти у змісті фахової підготовки майбутніх педагогів у галузі музичного мистецтва зумовлена вимогами законів України “Про вищу освіту” (2014), “Про освіту” (2017), що декларують формування високих духовних запитів і музичних смаків через збереження національної етнічної культури народу України як одне з основних завдань в організації освітнього процесу закладу вищої освіти. Пріоритетність національно-етнічних культурних інтересів аргументована сучасним воєнним станом, у якому Україна перебуває з 24 лютого 2022 р. На цьому етапі характерною стає тенденція до переосмислення національної стратегії виховання молоді на основі здобутків національної української культури. Сучасний контекст, у якому відбувається фахова підготовка майбутніх викладачів вокалу, потребує змін у змісті підготовки для актуалізації етнокультурної компетентності, що уможливило вивчення національних цінностей, традицій, культурного надбання, історичної пам’яті українського народу. Ґрунтовного студіювання потребують теоретичні й практичні підходи до розроблення змісту освітнього процесу, що забезпечує формування етнокультурної компетентності майбутнього викладача вокалу, а також методів навчання, які дають змогу досягнути результату – готовності майбутнього викладача вокалу до професійної діяльності в умовах загострення національно-визвольної боротьби українського народу від російських загарбників.

Аналіз останніх досліджень. Феномен етнокультурної компетентності постає предметом вивчення у працях багатьох вітчизняних науковців. Теоретичні засади формування етнокультурної компетентності описують Г. Лозко, Л. Маєвська, Е. Мілованова, О. Нестеренко, А. Осадчук, О. Отич, Т. Поштарьова, Л. Соляр. Особливості формування етнокультурної компетентності студіюють О. Березюк, О. Будник, Г. Вишневська, О. Гуренко, В. Кириченко, Л. Коваль. Загальні проблеми вдосконалення змісту педагогічної освіти відображено у дослідженнях І. Беґа, І. Зязюна, Н. Лисенко, М. Клепар, В. Кременя, Н. Кузьміної, Н. Ничкало, О. Соколової, А. Растригіної. Формування самосвідомості та національної ідентичності молоді через етнокультурну спадщину аналізують С. Борисова, Г. Волков, О. Красовська, Л. Паламарчук, В. Струманський та ін.

Мета статті – аналіз змісту підготовки майбутніх викладачів вокалу в контексті формування етнокультурної компетентності на прикладі освітньо-професійної програми для другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 025 Музичне мистецтво.

Виклад основного матеріалу. Необхідність формування етнокультурної компетентності у здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 025 Музичне мистецтво аргументована особливістю феномену культури. Багатогранність і динамічність, мінливість і змінність культури, етнокультури потребують постійного вивчення. О. Березюк пропонує доповнити етапи формування етнокультурної компетентності, описані Н. Лисенко [5], ще одним етапом, який охоплює час здобуття професійної освіти, професійне становлення та зростання особистості [1]. У сучасних умовах, з огляду на концепцію навчання протягом життя, на етапі навчання на другому (магістерському) рівні вищої освіти вік здобувачів може бути різним – від 18 до 60 років (умовно), тому фактично процес формування ЕКК триває постійно.

Для аналізу потенціалу освітньо-професійної програми за спеціальністю 025 Музичне мистецтво щодо формування етнокультурної компетентності варто насамперед з’ясувати сутність поняття “етнокультура”. Термін походить від концепту “культура”, виконує засадничу функцію для вивчення низки педагогічних категорій, що ґрунтовані на лексемі “етно”: “етнопедагогіка”, “етнопедагогічна компетентність”, “етнокультурне середовище”, “етнокультурна ідентичність”, “етнокультурна компетентність”. Термін “етнічна культура” відображає особливості певного етносу – “народу” грецькою мовою, де люди мають спільний біологічний складник, мову, культуру, територію (батьківщину), прагнення до творення держави. У широкому розумінні поняття “етнос” можна позначити еволюційним ланцюжком від появи роду до становлення нації: рід → плем’я → союз племен → народність → народ → нація. Усі етапи віддзеркалюють своєрідні стадії розвитку культури етносу. Витлумачення терміна “етнокультура” залежить від семантики лексеми “етно”. Результатом еволюційного процесу етносу є нація у формі свідомого населення окремої держави. Під впливом інтеграційних і міграційних процесів територіальна, мовна й економічна єдність можуть втрачати провідне значення, що, власне, відбувається в Україні. Для об’єднання нації домінуючими стають національна самосвідомість, риси національної психології та характеру, відданість національним символам, традиціям і цінностям. У цьому контексті формування етнокультурної компетентності слугує дієвим механізмом об’єднання і розвитку нації. Розвиток національної культури залежить від здатності нації творити, використовувати створені зразки національної культури й поширювати їх.

З огляду на взаємозумовленість ступеня навченості особистості й обсягів засвоєного змісту культури, однією з педагогічних умов, що забезпечує ефективність формування ЕКК майбутнього викладача вокалу, є інтеграція етнокультурного змісту в

освітні компоненти фахової підготовки майбутнього фахівця спеціальності 025 Музичне мистецтво. На значущості етнокультурного змісту фахової підготовки майбутніх фахівців галузі мистецтва наголошували багато вітчизняних учених. Зокрема, О. Хоружа акцентує спрямованість змісту освіти на збереження етнокультурної ідентичності через заохочення до рідної мови та культури з одночасним засвоєнням цінностей світової культури для формування національної ідентичності [9]. Л. Маєвська зосереджує увагу на необхідності “цілеспрямованого формування суб’єктивної позиції носія етнокультури, розвитку потреби у взаємодії з ним у педагогічному просторі етносу” [6, 334–342]. М. Клепар уважає, що ідентифікація і самоактуалізація особистості ґрунтовані на наповненні змісту розвитку гуманістичного світоглядного виховання знаннями про людину та суспільство [4]. Формування етнічної самосвідомості, почуття національної самосвідомості, патріотизму, розвиток творчих здібностей, усвідомлення ролі власного народу у світовій культурі відбуваються через аналіз засобів національної культури [3].

Вивчення змісту фахової підготовки майбутнього викладача вокалу потребує уваги до виокремлених О. Хоружою функцій етнокультурної освіти: трансляційної, диференційної, розвивальної, інтегративної, виховної [9]. Крім того, етнокультурні знання сприяють національній ідентифікації особистості, виховують патріотизм, національну гідність і низку інших чеснот [8]. Реалізація педагогічно-фахового потенціалу етнокультурної підготовки майбутніх викладачів вокалу передбачає розширення етнокультурного змісту обов’язкових і вибіркових освітніх компонентів, уведення до змісту підготовки нових освітніх компонентів етнокультурного змісту освітньо-професійної програми для другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 025 Музичне мистецтво.

Для ефективного формування у майбутніх викладачів вокалу закладів вищої освіти етнокультурної компетентності, а також для розширення спектру методологічної і практичної обізнаності як науково-педагогічних працівників, так і здобувачів, розроблено практичний poradnik “Методичне забезпечення процесу формування етнокультурної компетентності майбутнього викладача вокалу у процесі фахової підготовки: для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 025 Музичне мистецтво” [2]. Нові виклики й суперечності, що постають у нинішньому суспільстві серед різних етнічних груп, формують потребу в підготовці компетентних фахівців, які в майбутньому працюватимуть у закладах вищої освіти. Варто сфокусувати увагу передовсім на професійному рівні сформованості у здобувачів спеціальності 025 Музичне мистецтво етнокультурної компетентності. В умовах

російсько-української війни потрібно, щоб у закладах вищої освіти працювали такі фахівці, які володіють ґрунтовними знаннями, мають сформовану систему професійних цінностей і норм поведінки, мотиваційну, когнітивну, операційну й рефлексивну основу для якісної фахової підготовки, реалізації професійних обов’язків і функцій.

У виданні викладено методичні основи формування етнокультурної компетентності майбутнього викладача вокалу в процесі фахової підготовки, що будуть корисні для вдосконалення професійної готовності до майбутньої фахової діяльності у стінах закладів вищої освіти. У запропонованій навчально-методичній розвідці присутню увагу звернено на практичні шляхи використання методологічних інтегративних технологій у підготовці фахівців для роботи в закладах вищої освіти.

Етнокультурні цінності, етнокультурні знання про зразки світової і національної культури засвоюють у процесі опанування таких навчальних курсів, як “Виконавська підготовка за фахом”, “Методика викладання фахових дисциплін у закладах вищої освіти (спеціальний музичний інструмент, вокал, хорові дисципліни)”, “Музична культура Закарпаття”, “Сучасна музика”, “Музична імпровізація”, “Практикум за кваліфікацією: Оркестровий клас / Хоровий клас / Клас камерного ансамблю”, завдяки розширенню частки етнокультурних елементів у їхньому змісті. Зокрема, у межах дисципліни “Виконавська підготовка за фахом” запропоновано тему заняття “Основи формування вокального репертуару в процесі порівняльного аналізу різних виконавських інтерпретацій”. Мета заняття полягає в аналізі національної ідентичності культури через репертуар вокальних творів, а також у формуванні музично-естетичних смаків і духовному збагаченні особистості. Для розгляду рекомендовано українську народну пісню “Чом ти не прийшов”, авторську пісню “Києве мій” (слова і музика І. Шамо), українську народну пісню “Я не буду каву пила” в обробленні В. Майчика, арію Одарки з III дії “Порадоньки” – “Нема мені порадоньки”, авторську пісню “Я піду в далекі гори” (слова і музика В. Івасюка). Працюючи над змістовим аналізом творів, педагог обґрунтовує значущість відібраних зразків (найвідоміші твори в українській фольклорній і авторській творчості), пояснює мотиви твору, наголошує на особливостях поліінтерпретаційної гами та музичних адаптацій, що увиразнюють гармонію.

Робота над художнім змістом вокального твору в процесі формування образу під час його виконання, над драматургією вокального твору та його характерними особливостями (звуковеденням, динамікою, інтонацією, характером твору, декламацією) пронизані насиченими етнокультурними особливостями й тонкощами. Оспівування краси, любові до рідного краю, місцевості, народу, використані

традиційні для українського фольклору описи вроди (“карі очі, чорні брови”), наявність діалектизмів і символіки, що яскраво виражена в ключових словах (“вітер” – зміни, рух; “гори” – досягнення, часто отримані завдяки зусиллям, а не просто через те, що пощастило; “сади” – родинний затишок; “цвітуть сади” – родина, яка починається зі щирої та справжньої любові; “символічні кольори” – “блакитний світ” символізує не те, який вигляд має земля з космосу, а чистоту намірів), посилюють інтерес до української культури.

Усвідомлюючи складність питань, що стосуються формування етнокультурної компетентності майбутнього викладача вокалу в процесі фахової підготовки, автори не претендують на повноту їх висвітлення. Практичний poradnik має пробний характер. Певні позиції, продемонстровані у навчально-методичному виданні, вирізняються дискусійним характером, тому автори відкриті до конструктивної критики, porad читачів та до коригування.

Фокусу уваги потребує розроблення змісту професійної підготовки в умовах дистанційного та змішаного навчання. Створення якісного навчального контенту залежить від викладача, тому в сучасному цифровому середовищі на якість змісту освіти впливає цифрова грамотність майбутнього педагога [7, 95]. Рівень сформованості цифрової компетентності викладача позначається на ефективності взаємодії і творчій співпраці в освітньому процесі. Аналізуючи шляхи забезпечення ефективності функціонування мистецького освітнього простору закладу вищої освіти, А. Растрігіна наголошує на необхідності звернення до цифрових технологій як до засобу залучення майбутніх фахівців до інноваційно-творчої діяльності та способу професійно-особистісного самовираження й самореалізації. Запропоновано активно використовувати цифрове мистецтво (“digital art”), що є складником більш широкого напрямку – нового медійного мистецтва (“new media art”), яке вважають найефективнішим засобом оновлення інноваційно-творчої діяльності фахівців мистецького спрямування [10, 37].

Формування етнокультурної компетентності потребує модернізації освітнього середовища закладу вищої освіти. Здатність закладу вищої освіти створити етнокультурне виховне середовище вможливає реалізацію завдань національно-патріотичної освіти здобувачів молоді. Заклад вищої освіти повинен стати основним осередком формування етнокультурної компетентності майбутніх фахівців, забезпечити етнокультурне самовизначення, бути джерелом об’єктивних знань та уявлень про українську культуру, духовно-моральні цінності й ментальні особливості української нації.

Висновки. У статті проаналізовано проблему формування змісту підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю

025 Музичне мистецтво. З’ясовано сутність понять “культура” й “етнокультура”, наголошено на залежності витлумачення терміна “етнокультура” від значення лексеми “етно”. Обґрунтовано, що інтеграція етнокультурного змісту в освітні компоненти фахової підготовки майбутнього фахівця спеціальності 025 Музичне мистецтво уможливило ефективність формування етнокультурної компетентності майбутнього викладача вокалу. Представлено практичний poradnik для розширення спектру методологічної та практичної обізнаності щодо формування етнокультурної компетентності майбутнього викладача вокалу в процесі фахової підготовки. Доведено значущість цифрової компетентності для розроблення освітнього контенту. Порушена у статті проблема засвідчує необхідність подальшого дослідження особливостей формування змісту мистецької освіти в зарубіжних закладах освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березюк О.С. Формування етнокультурної компетентності особистості в системі професійного навчання. *Проблеми освіти* : наук.-метод. зб. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2015. Вип. 85. С. 37–41.
2. Бондар Т.І., Симонян В.В. Методичне забезпечення процесу формування етнокультурної компетентності майбутнього викладача вокалу у процесі фахової підготовки : практичний poradnik для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 025 Музичне мистецтво. Мукачево : МДУ, 2023. 82 с.
3. Вишнеvsька Г.П. Формування етнокультурних компетентностей керівників закладів загальної середньої освіти. *Вісник післядипломної освіти. Серія “Педагогічні науки”*. 2023. Вип. 25 (54). С. 73–85.
4. Клепар М.В., Потапчук Т.В., Чинчой О.О., Нич О.Б. Розвиток гуманістичного світогляду молодших школярів у позашкільній діяльності. *Гірська школа Українських Карпат*. 2022. № 26. С. 124–128.
5. Лисенко Н.В. Українська етнопедогогіка : навчально-методичний посібник / за ред. акад. В. Кононенка. Івано-Франківськ, 2005. 508 с.
6. Маєvsька Л.М. Модель підготовки майбутнього учителя до етнокультурного виховання школярів. *Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі* : збірник наукових праць НМетАУ. Кривий Ріг, 2004. С. 334–342.
7. Собченко Т.М. Використання цифрових сервісів та інструментів у процесі професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. *Науковий журнал Хортицької національної академії*. 2022. Вип. 2 (7). С. 96–100.
8. Соколова О.В. Інтеграція мистецьких знань у контексті етно та полікультурної освіти майбутніх учителів музичного мистецтва. *Інтегральна система мистецької освіти: етнокультурний напрям розвитку здібностей творчої особистості* : колективна монографія. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2021. С. 84–106.
9. Хоружа О.В. Методичні засади формування етнопедогогічного мислення майбутнього вчителя музики : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. Київ, 2010. 258 с.

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВОКАЛУ
ДО ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ**

10. Растрюгіна А.М. Інтеграція цифрових технологій у мистецький освітній простір ВНЗ. *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки* / ред. кол. В.Ф. Черкасов та ін. Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2018. Вип. 163. С. 32–38.

REFERENCES

1. Berezyuk, O.S. (2015). Formuvannya etnokulturnoi kompetentnosti osobystosti v systemi profesiynoho navchannya [Formation of ethnocultural competence of the individual in the professional training system]. *Problems of education: science and method. coll.* Institute of Innovative Technologies and Content of Education of the Ministry of Education and Culture of Ukraine. Kyiv, Issue 85, pp. 37–41. [in Ukrainian].

2. Bondar, T.I. & Symonin, V.V. (2023). Metoduchne zabezpechennia protsesu formuvannia etnokulturnoi kompetentnosti vykladacha vokalu u protsesi fakhovoi pidhotovky: praktychnyi poradyk dlia zdobuvachiv drugoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity spetsialnosti 025 Muzychno mystetstvo [Methodical support of the process of formation of the ethnocultural competence of the future vocal teacher in the process of professional training: a practical advisor for applicants of the second (master's) level of higher education, specialty 025 Musical art]. *Mukachewo*, 82 p. [in Ukrainian].

3. Vyshnevska, H.P. (2023). Formuvannya etnokulturnykh kompetentnostey kerivnykiv zakladiv zahalnoi serednoyi osvity [Formation of ethnocultural competences of heads of general secondary education institutions]. *Bulletin of Postgraduate education*. Issue 25 (54), pp. 73–85. [in Ukrainian].

4. Klepar, M.V., Potapchuk, T.V., Chinchoi, O.O. & Nych, O.B. (2022). Rozvytok humanistychnoho svitohlyadu molodshykh shkoliariv u pozashkilniy diyalnosti [Development of a humanistic worldview of younger schoolchildren in extracurricular activities]. *Mountain School of the Ukrainian Carpathians*. No. 26, pp. 124–128. [in Ukrainian].

5. Lysenko, N.V. (2005). *Ukrayinska etnopedahohika: navchalno-metodychnyy posibnyk* [Ukrainian ethnopädagogie: Educational and methodological guide]. (Ed.). V. Kononenko. Ivano-Frankivsk, 508 p. [in Ukrainian].

6. Majevska, L.M. (2004). Model pidhotovky maybutnoho uchytelya do etnokulturnoho vykhovannia shkoliariv [A model of training a future teacher for ethno-cultural education of schoolchildren]. *Theory and teaching methods of fundamental disciplines in higher school: a collection of scientific papers*. Kryvyi Rih, pp. 334–342. [in Ukrainian].

7. Sobchenko, T.M. (2022). Vykorystannya tsyfrovyykh servisiv ta instrumentiv u protsesi profesiynoi pidhotovky maybutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva [The use of digital services and tools in the process of professional training of future music teachers]. *Scientific journal of the Khortytsk National Academy*. No. 2 (7), pp. 96–100. [in Ukrainian].

8. Sokolova, O.V. (2021). Intehratsiya mystetskykh znan u konteksti etno ta polikulturnoyi osvity maybutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva. [Integration of artistic knowledge in the context of ethnic and multicultural education of future music teachers]. *Integral system of art education: ethnocultural direction of development of creative personality abilities: collective monograph*. pp. 84–106. [in Ukrainian].

9. Horuzha, O.V. (2010). *Metodychni zasady formuvannia etnopedahohichnoho myslennia maybutnoho vchytelya muzyky* [Methodological principles of the formation of ethnopädagogical thinking of the future music teacher]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 258 p. [in Ukrainian].

10. Rastrygina, A.M. (2018). Intehratsiya tsyfrovyykh tekhnolohiy u mystetskyi osvitniy prostir VNZ [Integration of digital technologies in the artistic educational space of universities]. *Proceedings. Series: Pedagogical sciences*. (Ed.). V.F. Cherkasov et al. Kropyvnytskyi, pp. 32–38. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.01.2024

“Духовний розвиток, духовне виховання людини, зокрема і народу взагалі, здійснюється не лише школою, а кількома великими вихователями: природою, життям, наукою і релігією”.

*Костянтин Ушинський
український педагог*

“Ніхто не зможе побудувати для Вас міст, на якому Ви повинні перетнути потік життя, ніхто, крім Вас самих”.

*Фрідріх Ніцше
німецький філософ*

“Жодне бажання не дається тобі окремо від сили, що дозволяє його здійснити”.

*Річард Дейвіс Бах
американський письменник*

